

MUTLULUK EKONOMİSİ

Murat ŞEKER*

ÖZET

Uluslararası literatürde giderek daha fazla tartışılmaya başlanan mutluluk temalı araştırmalar, birçok bilim dalının ilgi alanıdır. Son dönemde iktisat biliminin de ilgi alanına giren mutluluk kavramı ve mutluluk ölçümleri, özellikle kamu ekonomisi ve hükümet politikaları ile yakından ilgilidir. Bu alanlarda alınacak kararların ve yapılacak uygulamaların daha etkin sonuçlara ulaşabilmesi için, bireyleri mutlu ve memnun eden değerlerin tespiti oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla mutluluk ekonomisinin araştırılması ve bireylerin mutluluk/memnuniyet düzeyinin ölçülmesi kamu politikalarının ne şekilde ve nasıl yapılacağını belirleyebilecek ana faktörlerdendir.

Bu çalışmada mutluluk ekonomisi ve mutluluk ölçümleri hakkında özet bir literatür sunularak, konunun önemine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** mutluluk ekonomisi, yaşam memnuniyeti, kamu ekonomisi.*

HAPPINESS ECONOMICS

ABSTRACT

Lots of disciplines are interested in the researches about happiness which have started to be discussed in international literature. Recently, economics has been interested in happiness conception and measurements which relate to especially public economy and government policy. Assessment of values which make people happy and pleased is very important for coming to effective conclusions end of taking decisions and making practices about these fields. So, to research happiness economy and measure people's level of happiness/pleased are main factor to determine how the public policies will be made.

In this study, it will be paid attention to the subject by providing a summary literature with regard to happiness economy and its measurements.

***Keywords:** happiness economics, life satisfaction, public economics.*

***JEL Classification Code:** A10, A12, A13, D6, H00.*

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

GİRİŞ

Literatürde tüm kesimlerce kabul edilebilir bir tanımı bulunmayan mutluluk kavramı, üzerinde yoğun araştırmaların sürdüğü ve birçok bilim dalının ilgisini çeken bir konudur. Son dönemlerde iktisat bilim dalının da ilgilenmeye başladığı bu alan, özellikle kamu ekonomisi çerçevesinde incelenmekte ve mutluluk ekonomisi temalı kitaplar kamu ekonomisi kitapları arasında yer almaya başlamaktadır.

Mutluluk ekonomisi, bireylerin mutluluğunu artırıcı kamu politikalarının neler olabileceği üzerinde araştırmaların yapıldığı bir alandır. Aynı zamanda bireylerin mutluluk kaynaklarının belirlenmesi ve özellikle bu belirleyiciler arasında ekonomik değerlerin ne ölçüde ve nasıl etkili olduğunun tespiti de mutluluk ekonomisi başlığı altında incelenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye için yeni sayılabilecek bir alan olan mutluluk ekonomisine ilişkin temel bilgiler verilmekte, uluslararası literatürde konuyla ilgili öne çıkan araştırmalardan bahsedilmektedir. Bahsedilen araştırmalar ve literatür özeti genellikle mutluluk ölçümleri ve buna ilişkin yöntemleri kapsamaktadır. Uluslararası araştırmalardan yapılan derlemelerin ardından, konuyla ilgili Türkiye'ye ilişkin araştırma sonuçlarına yer verilecektir. Bu noktada TÜİK'in 2003 yılından beri yürüttüğü Yaşam Memnuniyeti Araştırması ana kaynak olarak kullanılacaktır.

1. MUTLULUK, YAŞAM MEMNUNİYETİ VE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Dünyada yoğun bir şekilde tartışılmakta olan mutluluk kavramı, son dönemlerde tıp, psikoloji ve sosyoloji alanlarının yanısıra iktisat biliminin de ilgi alanına girmiştir. Mutluluğun, demografik, ekonomik, fiziksel çevre, sosyal çevre ve içinde yaşanılan ülkenin sosyo-ekonomik durumu gibi değişkenlerin bileşimi sonucunda oluştuğunu belirtenlere göre, mutluluk ile yaşamdan alınan memnuniyet arasında büyük bir yakınlık sözkonusudur.

Bireyin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi anlamına gelen yaşamdan memnuniyet, sürdürülen yaşamdan alınan hazzın ne derecede gerçekleştiğini de göstermektedir (Veenhoven, 1996: 17).

Yaşam kalitesi, insanların biyolojik durumları, yaşam biçimleri, ilişkileri ve içinde buldukları çevrenin nicel ve nitel değerlerinin toplamı olarak tanımlanabilir. Yaşamın bütünsel bir bakışla tüm boyutlarının üstün nitelikli olması kaliteli yaşamı olanaklı kılabilmektedir. Yaşam kalitesi ile yaşam standartı kavramları ise farklı kavramlardır. Yaşam standartı toplumlara, sınıflara, dönemlere göre değişkenlik gösteren, bireylerce tüketilen mal ve hizmet miktarı olarak açıklanabilir. Bunun en önemli örneklerinden birisi satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelirdir. Yaşam doyumu ise, kişinin beklentileri karşısında yaşam kalitesi unsurlarından elde ettiği hislerle ilgili bir karşılaştırma olup mutluluktan daha somut temellere dayanan bir kavramdır.

Yaşam memnuniyeti ile yaşam sürecindeki uğraşların fazlalığı ve yaşamdan alınan zevk arasındaki ilişki literatürde birçok kez ifade edilmiştir. (Peterson vd., 2005: 31). Yaşam memnuniyetinin başlıca belirleyicileri yaş, sağlık, stres, yaşam şekli ve kişilik özellikleri olarak sıralanabilir (Chow, 2005: 140). Öte yandan sosyal ilişkiler, başarı, doğa ile ilgili uğraşlar, cinsel faaliyet, beslenme türü, kitap okuma ve müzik dinleme gibi aktiviteler de yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerdendir (Dockery, 2003: 4).

Çoğu insan için mutluluk, yaşamdaki en önemli amaçtır (Gilman vd., 2000: 135). Mutluluk, kişinin yaşamını kendi değerlerine göre dolu, anlamlı ve huzurlu bir şekilde algılama sürecidir. Bu süreci etkileyen bir çok değişken vardır ki, bu değişkenler bireyden bireye farklılık gösterebileceği gibi, farklı devletlerde, farklı coğrafi bölgelerde ya da farklı değerlere sahip toplumlarda da değişkenlik arzedecektir.

Türkiye’de bu alanda araştırmalarını sürdüren TÜİK; Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nda mutluluk kavramının, demografik, ekonomik, fiziksel çevre, sosyal çevre, içinde yaşanılan ülkenin durumu gibi yaşam koşullarını belirleyen bileşenlerin sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir. Aynı araştırmada mutluluk ve memnuniyet kavramlarının oluşumunda nesnel yaşam koşulları ile öznel algıların etkisinin birlikte yer aldığı ve bireysel düzeyde mutluluk ile memnuniyet kavramlarının iç içe geçtiği belirtilmiştir.

2. DÜNYADAKİ MUTLULUK ARAŞTIRMALARI

Mutluluk kavramının literatürdeki süregelen tartışmasının yanısıra mutluluğun nasıl ölçüleceğine dair tartışmalar günümüzde de devam etmekte ve birçok bilim dalının ilgisini çekmektedir.

1940'lı yıllarda başlayan yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerine araştırmalar günümüze kadar devam eden ve bir çok araştırma merkezi tarafından çeşitli yöntemlerle yürütülen araştırmalardır. ABD'deki "Genel Sosyal Araştırması" ve Avrupa Birliği'nin "Euro-barometre" araştırmaları bu alanda en fazla bilinen araştırmalar olmasına rağmen literatürde, bir çok bilim adamı ve araştırma merkezi tarafından mutluluk üzerine yapılan araştırmalara rastlanmaktadır.

Mutluluk ekonomisi alanında anahtar bir kavram olan Easterlin Paradoksu, Richard A. Easterlin'in 1974 yılında yazdığı makalede gündeme getirilmiştir. Bu çalışmada özetle, bir toplumdaki ekonomik gelişimin ortalama mutluluk seviyesiyle bir ilişkisinin olmadığı öne sürülmüştür. Toplumdaki yaşanan ekonomik büyüme ancak toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Easterlin'in hükümetlere önerisi, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılandığı noktada, daha fazla gayri safi yurtiçi hasıla için değil daha fazla gayri safi mutluluk hasılası üzerine yoğunlaşması yönündedir. (Easterlin, 1974)

Öte yandan Easterlin Paradoksunun yeniden değerlendirildiği başka bir çalışmada ise ekonomik büyüme ile mutluluk arasında bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. (Wolfers ve Stevenson, 2008)

Literatür incelendiğinde bazı iktisatçıların, Bentham'ın "yararcı felsefesi"nden (Bentham, 1996) esinlenerek mutluluğu, iyi hisler ile kötü hislerin cebirsel toplamı olarak ölçülebileceği düşüncesini savunduğu görülmektedir. Hatta bahsi geçen iktisatçılar "hazölçer (hedonimetre)" isminde bir psiko-fiziksel makine icat edilerek mutluluğun tam olarak ölçülebileceği düşüncesini öne sürmüşlerdir. Ancak böyle bir makinenin icat edilmemesine karşın, son yıllarda Bentham'dan ilham alan bilim adamları hazzın ve acının, bir kuantumu olarak, 0-10 arasında verilecek değerlerle ölçülebileceğini savunmuşlardır.

Ana projesi mutluluğu araştırmak olan Amerikan Psikoloji Derneği başkanı Seligman, 2002 yılında yayımladığı "Authentic Happiness (Gerçek Mutluluk)" eserinde mutluluğun haz (mutluluğun güleryüzlü parçası), bağlılık

(kişinin ailesi, işi, duygusal ilişkileri ve hobilerine olan ilgisi) ve anlam (daha kapsamlı bir amaca ulaşmak için kişisel güçlerden yararlanma) olmak üzere üç farklı bileşenden oluştuğunu ileri sürmektedir. (Seligman, 2002)

Princeton Üniversitesi Nobel ödüllü ruhbilimcilerinden Daniel Kahneman'ın kurduğu bir ekip mutluluğun değerlendirilmesine yönelik, "günlük-yeniden yapılandırma" adıyla bilinen bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemde katılımcılar, bir gün önceki yaşantılarında hissettikleri duyguları 1-7 arasında puanlayarak deneyimlerinin kendilerinde yarattığı duygusal yoğunluğu ortaya koymaktadırlar. (Kahneman, 1999)

Illinois Üniversitesi'nden Edward Diener, yirmi yılı aşkın bir süredir mutluluk üzerinde araştırmalarda bulunmuş ve bu konu üzerine tartışmalar içeren pozitif psikoloji toplantılarını başlatmıştır. (Diener, 1996-2006)

Minnesota Üniversitesi'nden David Lykken 1996 yılında bireylerin yaşamdan memnuniyet duymasında, genlerin rolünü inceleyen bir tez yayımlamıştır. 1936-1955 yılları arasında Minnesota'da doğan 4000 ikizle ilgili bilgileri toplayan Lykken, yaptığı analizler ışığında yaşamdan memnuniyet duyma üzerine, genlerin yüzde 50'lik bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Lykken, 1999)

Öte yandan California Üniversitesi'nden Sonja Lyubomirsky ve ekibinin araştırmalarının sonuçlarına göre iş, aile ve sosyal hayat mutluluğu yüzde 10, genetik özellikler yüzde 50 ve davranışlar ise yüzde 40 etkilemektedir. (Lyubomirsky, vd.; 2004)

West of England Üniversitesi'nden Dylan Evans ise "Emotion: The Science of Sentiment (Duygu: Duyarlığın Bilimi)" eserinde mutluluğun evrimsel sürecin sonucunda belirlendiğini öne sürmektedir. (Evans, 2002)

Deakin Üniversitesi'nden Liz Eckerman'ın Avustralya'da 2001'den bu yana 23 bin kişi ile yaptığı araştırmada, zengin semtte oturanların yoksul semtlerde oturanlardan daha mutsuz olduğu sonucuna varılmıştır. (Eckerman, 2006)

Almanya'nın Bonn Üniversitesi'nde yapılan bir diğer araştırmaya göre ise insanları zenginlikten ziyade, başkalarından zengin olma duygusu mutlu etmektedir. Avrupa'da gelirin artmasının insanların mutluluğunu artırmamasını buna bağlayan Prof.Armin Falk, bu artışın sadece yaşam kalitesinde artışa neden olduğunu belirtmektedir. (Falk and Knell, 2004)

1970'li yıllara kadar bilimsel anlamda üzerinde çok fazla durulmayan mutluluk kavramı, özellikle 1974 yılında sadece "mutluluk" çalışmalarının yayınlandığı uluslararası bir derginin (Journal of Happiness Studies) yayın hayatına geçmesiyle üzerinde yoğun araştırmaların sürdürülmeye başlandığı bir kavram olmuştur.

Bu dönemde literatüre yeni bir kavram dahil edilmiştir. Butan (Bhutan) Kralı Jigme Singye Wangchuck tarafından 1972 yılında ortaya atılan bu kavram, *Gross National Happiness* (GNH) (Gayri Safi Milli Mutluluk)'dir. Kral Wangchuck, ülkelerin birbirleriyle olan karşılaştırmalarında gayri safi milli hasıladan ziyade gayri safi milli mutluluk değerine bakılması gerektiğini söylemiştir. Kişi başına gelirin sadece 750 dolar civarında olduğu bu ülke, son dönemlerde yapılan mutluluk araştırmalarında dünyanın sekizinci mutlu ülkesi olarak sıralamada yerini almaktadır. Bu kavrama göre mutluluk ve refah sadece gelir yüksekliği ve para akışıyla değil, dengeli bir gelir dağılımı, geleneklere saygı ve istikrarlı, sorumlu bir yönetim sayesinde mümkün olabileceği ileri sürülmektedir. *Gross National Happiness* (Gayri Safi Milli Mutluluk) kavramı; ekonomik büyüme, ulusal kültürün korunup geliştirilmesi, çevreyi koruyan kalkınma, iyi, temiz ve sorumlu yönetim olmak üzere dört kriterle açıklanmaktadır. (<http://www.grossinternationalhappiness.org>)

Buna göre Gayri Safi Milli Mutluluk değeri, Gayri Safi Mili Hasılda olduğu gibi bir ülkedeki üretimlerin toplam değerini göstererek referans kabul edilmesi gereken bir değerdir. Yani bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin toplamının piyasa değeriyle birlikte o ülkede üretilen fikirlerin, yaşayan geleneklerin, kültürün, maddi ve manevi toplam değeri referans alınmalıdır. Literatürde bu kavrama ilişkin tartışmalar devam etmektedir. (Ura and Galay; 2004)

Günümüzde mutlulukla ilgili dünya çapında yapılan araştırmalarda, hangi ülke insanının ne kadar mutlu olduğu belli derecelendirmelerle açıklanmaktadır.

Cambridge Üniversitesi'ne bağlı bir araştırma kurumu tarafından 2 yılda bir güncellenen Avrupa Sosyal Araştırmaları, AB ülkelerindeki insanların mutluluk düzeylerini ölçmeye çalışmaktadır. 2002 yılında AB üyelerinde yapılmaya başlanan bu araştırma, 180 bölgede yaklaşık 20.000'den fazla denegın katılımıyla gerçekleştirilmektedir.

Leicester Üniversitesi'nden Adrian White, yaptığı araştırmada "dünyanın ilk mutluluk haritası"nı çıkarmıştır. 178 ülkeden elde edilen veriler

doğrultusunda White'in araştırmasına göre dünyanın en mutlu ülkeleri sırasıyla Danimarka, İsviçre, Avusturya, İzlanda ve Bahamalar olurken, Kongo, Zimbabve ve Burundi son üç sırayı almıştır. Yaşadığı çatışma ortamından dolayı Irak'ın dahil edilmediği bu çalışmada ABD 23., İngiltere 41., Almanya 35. ve Fransa 62. sırada yerini almıştır. Çin'in 82., Japonya'nın 90. ve Hindistan'ın 125. sırada olduğu bu sıralamada Türkiye ise 133. sıradadır. (White, 2007)

Hollanda'daki Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nden Prof. Ruut Veenhoven'in yaptığı çalışmaya göre ise mutluluk sıralamasında ilk sırayı Malta, son sıraları ise Tanzanya, Ermenistan, Zimbabve, Moldova ve Ukrayna almaktadır. Mutluluk Araştırmaları Dergisi (The Journal Happiness Studies)'nde yayımlanan bu çalışma, içinde Türkiye'nin yer almadığı 90 ülkede toplam 100 bini aşkın denekle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada da paranın mutluluk için bir kriter olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dünyanın en zengin ülkelerinden ABD, mutluluk sıralamasında Guatemala ve Uruguay'ın altında yer alırken, İngiltere ve Almanya ancak son sıralarda gelmektedir. "Mutluluk Araştırmaları" adında bir dergi çıkartmakta olan Veenhoven'in yönettiği "Dünya Mutluluk Veritabanı" adlı siteden mutluluk konusuna ilişkin ülkeler bazında çeşitli verilere ulaşmak mümkündür. (Veenhoven, 2007)

Yeni İktisat Vakfı (New Economics Foundation)'nın Mutlu Gezegen Endeksi (The Happy Planet Index) ve Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi (The European Happy Planet Index) araştırmalarında ülkeler arasında mutluluk derecelendirmeleri yapılmaktadır. 30 Avrupa ülkesinin yer aldığı Avrupa Mutlu Gezegen Endeksi (The European Happy Planet Index)'nde yaşamdan memnuniyet sıralamasında Danimarka, İsviçre, İzlanda, Finlandiya ve İsveç ilk sıralarda iken, Slovakya, Romanya, Letonya, Litvanya ve Bulgaristan son sıralarda gelmektedir. Endekste yer alan mutluluk sıralamasında ise ilk sıralarda İzlanda, İsveç ve Norveç görülürken, son sıraları Bulgaristan, Luksemburg ve Estonya almaktadır. (NEF, 2006) Mutlu Gezegen Endeksi (The Happy Planet Index)'ne göre ise mutluluk sıralamasında Vanuatu, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti ve Panama ilk sıralarda yer almıştır. 178 ülkeyi kapsayan bu çalışmada Türkiye 98. sırada iken, ABD 150., Danimarka 99., İngiltere 108., Japonya 95., Almanya 81. ve Fransa ise 129. sıradadır. Bu sıralamada listenin en sonundaki üç ülke ise Burundi, Swaziland ve Zimbabve'dir. (NEF, 2006)

Mutlu Gezegen Endeksi'nin hesaplanmasında (NEF, 2006) kullanılan formül şu şekildedir:

$$\text{Mutlu Gezegen Endeksi (HPI)} = \text{Yaşam memnuniyeti} \times \text{Yaşam Süresi} / \text{Çevresel Faktörler}$$

Bu araştırmada ilk sırada gelen Vanuatu için yaşam memnuniyeti 7.4, çevresel faktörler 1.1, ortalama ömür 68.6 ve buna göre endeks 68.2 olarak hesaplanmıştır. Türkiye için ise yaşam memnuniyeti 5.3, çevresel faktörler 2.0, ortalama ömür 68.7 ve buna göre endeks 41.4 olarak ölçülmüştür.

Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını Geliştirme Vakfı (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions)'nin yayımladığı Birinci Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi (First European Quality of Live Survey)'ne göre ise yaşam memnuniyeti açısından Danimarka, Finlandiya ve İsveç ilk üç sırada, Letonya, Litvanya ve Bulgaristan ise son üç sırada yer almıştır. Türkiye ise bu sıralamada sondan dördüncü sıradadır. AB üyeleri ve üyelik müzakeresindeki ülkeleri kapsayan bu araştırmada ortaya çıkartılan mutluluk sıralaması, yaşam memnuniyeti sıralamasına paralel bir seyir izlemiştir. (European Foundation, 2005) 2007 yılında tekrarlanan bu araştırma 27 Avrupa Birliği ülkesi ile Hırvatistan, Türkiye ve Norveç'i kapsayışın bir örneklem üzerinde uygulanmıştır.

Tablo 1. Mutluluk ve Yaşam Memnuniyeti Endeksi
(1981 – 2007)

Ülke / Yıllar	Mutluluk	Yaşam Memnuniyeti
Argentina (1984)	2.05	6.79
Argentina (1991)	1.93	7.25
Argentina (1995)	1.91	6.92
Argentina (1999)	1.87	7.33
Argentina (2006)	1.80	7.79
Australia (1981)	1.70	7.88
Australia (1995)	1.63	7.55
Australia (2005)	1.73	7.28
Austria (1990)	1.81	7.80
Austria (1999)	1.75	8.02
Belarus (1990)	2.54	5.52
Belarus (1996)	2.58	4.35
Belarus (2000)	2.31	4.81
Belgium (1981)	1.75	7.37
Belgium (1990)	1.69	7.65
Belgium (1999)	1.67	7.56
Brazil (1991)	2.06	7.39
Brazil (1997)	1.97	7.15
Brazil (2006)	1.76	7.65
Bulgaria (1990)	2.67	5.03
Bulgaria (1997)	2.42	4.66
Bulgaria (1999)	2.59	5.34
Bulgaria (2006)	2.40	5.22
Canada (1982)	1.69	7.84
Canada (1990)	1.96	7.88
Canada (2000)	1.61	7.80
Canada (2006)	1.59	7.72
Chile (1990)	1.97	7.55
Chile (1996)	1.94	6.91
Chile (2000)	1.84	7.12
Chile (2005)	1.92	7.16
China (1990)	2.05	7.29
China (1995)	1.95	6.83
China (2001)	2.13	6.53
China (2007)	2.06	6.76
Colombia (1997)		8.19
Colombia (1998)	1.70	8.42
Colombia (2005)	1.65	8.31
Czech Rep. (1990)	2.24	6.36
Czech Rep. (1991)	2.16	6.83

Czech Rep. (1998)	2.10	6.39
Czech Rep. (1999)	2.04	7.06
Denmark (1981)	1.74	8.21
Denmark (1990)	1.64	8.16
Denmark (1999)	1.61	8.24
Estonia (1990)	2.42	6.00
Estonia (1996)	2.36	5.00
Estonia (1999)	2.30	5.90
Finland 1981	1.90	7.91
Finland (1990)	1.91	7.68
Finland (1996)	1.85	7.78
Finland (2000)	1.87	7.87
Finland (2005)	1.79	7.84
France (1981)	1.91	6.66
France (1990)	1.84	6.78
France (1999)	1.78	6.93
France (2006)	1.75	6.91
East Germany (1990)	2.05	6.67
East Germany (1997)	2.10	6.64
East Germany (1999)	2.04	7.19
East Germany (2006)	2.04	6.88
West Germany (1981)	2.04	7.25
West Germany (1990)	1.96	7.22
West Germany (1997)	1.97	7.22
West Germany (1999)	1.95	7.70
West Germany (2006)	1.91	7.39
Great Britain (1981)	1.67	7.66
Great Britain (1990)	1.72	7.47
Great Britain (1998)	1.79	7.59
Great Britain (1999)		7.40
Great Britain (2006)	1.57	7.60
Hungary (1982)	2.15	6.93
Hungary (1991)	2.28	6.03
Hungary (1998)	2.12	5.86
Hungary (1999)	2.19	5.69
Iceland (1984)	1.60	8.09
Iceland (1990)	1.62	8.02
Iceland (1999)	1.56	8.05
India (1990)	2.07	6.70
India (1995)	1.96	6.53
India (2001)	2.05	5.14
India 2006	1.98	5.79
Ireland (1981)	1.64	7.82
Ireland (1990)	1.64	7.88
Ireland (1999)	1.62	8.17
Italy (1981)	2.16	6.62
Italy (1990)	2.01	7.31
Italy (1999)	2.05	7.17
Italy (2005)	1.93	6.89
Japan (1981)	2.02	6.59
Japan (1990)	2.00	6.53
Japan (1995)	1.75	6.72
Japan (2000)	1.83	6.48
Japan (2005)	1.82	6.99

Latvia (1990)	2.48	5.70
Latvia (1996)	2.27	4.90
Latvia (1999)	2.39	5.27
Lithuania (1990)	2.47	6.01
Lithuania (1997)	2.44	4.99
Lithuania (1999)	2.21	5.09
Malta (1983)	2.05	7.95
Malta (1991)	1.74	8.28
Malta (1999)	1.84	8.21
Mexico (1981)	1.86	7.97
Mexico (1990)	2.05	7.41
Mexico (1996)	2.08	7.54
Mexico (2000)	1.52	8.13
Mexico (2005)	1.51	8.23
Moldova (1996)	2.60	3.73
Moldova (2002)	2.47	4.57
Moldova (2006)	2.52	5.45
Netherlands (1981)	1.70	7.70
Netherlands (1990)	1.62	7.76
Netherlands (1999)	1.59	7.88
Netherlands (2006)	1.64	7.76
New Zealand (1998)	1.72	7.70
New Zealand (2004)	1.64	7.89
Nigeria (1990)	2.02	6.59
Nigeria (1995)	1.72	6.60
Nigeria (2000)	1.42	6.87
North Ireland (1981)	1.66	7.69
North Ireland (1990)	1.71	7.88
North Ireland (1999)	1.58	8.07
Norway (1982)	1.80	7.89
Norway (1990)	1.78	7.68
Norway (1996)	1.76	7.66
Norway (2007)	1.67	7.96
Poland (1989)	2.03	6.64
Poland (1990)	2.38	6.53
Poland (1997)	1.98	6.42
Poland (1999)	2.07	6.37
Poland (2005)	1.88	7.02
Portugal (1990)	2.17	7.08
Portugal (1999)	2.00	6.98
Romania (1993)	2.37	5.88
Romania (1998)	2.45	4.86
Romania (1999)	2.61	5.23
Romania (2005)	2.44	5.75
Russia (1990)	2.46	5.37
Russia (1995)	2.50	4.45
Russia (1999)	2.54	4.74
Russia (2006)	2.24	6.09
Serbia (1996)	2.20	5.56
Serbia (2001)	2.17	5.62
Serbia (2006)	2.31	6.01
Slovakia (1990)	2.49	6.15
Slovakia (1991)	2.38	6.81
Slovakia (1998)	2.25	6.07

Slovakia (1999)	2.26	6.03
Slovenia (1992)	2.38	6.29
Slovenia (1995)	2.15	6.46
Slovenia (1999)	2.09	7.23
Slovenia (2005)	2.03	7.24
South Africa (1982)	1.95	6.79
South Africa (1990)	2.18	6.20
South Africa (1996)	1.98	5.59
South Africa (2001)	1.88	5.81
South Africa (2007)	1.85	7.03
South Korea (1982)		5.33
South Korea (1990)	2.14	6.69
South Korea (1996)	2.00	
South Korea (2001)	2.04	6.21
South Korea (2005)	2.01	6.35
Spain (1981)	2.02	6.60
Spain (1990)	1.96	7.14
Spain (1995)	1.95	6.61
Spain (1999)	1.94	7.09
Spain (2000)	1.94	6.99
Spain (2007)	1.95	7.32
Sweden (1982)	1.76	8.01
Sweden (1990)	1.64	7.97
Sweden (1996)	1.66	7.77

Sweden (1999)	1.71	7.65
Sweden (2006)	1.61	7.74
Switzerland (1989)	1.70	8.39
Switzerland (1996)	1.66	8.14
Switzerland (2007)	1.64	8.01
Taiwan (1994)	1.81	6.56
Taiwan (2006)	1.96	6.58
Turkey (1990)	1.92	6.41
Turkey (1996)	1.63	6.20
Turkey (2001)	2.08	5.62
Turkey (2007)	1.81	7.46
Ukraine (1996)	2.55	3.95
Ukraine (1999)	2.56	4.56
Ukraine (2006)	2.17	5.67
United States (1982)	1.78	7.67
United States (1990)	1.71	7.76
United States (1995)	1.60	7.67
United States (1999)	1.68	7.65
United States (2006)	1.62	7.57
Uruguay (1996)	2.02	7.06
Uruguay (2006)	1.85	7.46

Kaynak: Inglehart, R.F.; Foa, R; Peterson, C; Welzel, C; 2008: 49)

3. TÜRKİYE'DEKİ MUTLULUK ARAŞTIRMALARI

Yapılan araştırmalarda göze çarpan en önemli nokta, aynı dönemlerde yapılan mutluluk araştırmalarında bile ülkelere ilişkin farklı sonuçların elde edilmesidir. Öyle ki bir araştırmaya göre en mutlu ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan ülkeler, başka bir araştırmada son sıralarda görülebilmektedir. Bu durum Türkiye için de geçerli olup, sıralamalarda kimi zaman ortalarda yer bulurken, kimi zaman ise sondan dördüncü sıraya kadar gerileyebilmektedir. Aynı konunun araştırılmasına rağmen böylesine farklı sonuçlara varılması, gerek mutluluğun ölçülmesinin zorluğundan gerekse araştırmayı yapan ekibin bakış açısından kaynaklanabilir. Çünkü bir alan araştırması olan bu tür araştırmalarda örneklemin tespiti ve evreni temsil edebilme yüzdesi ile sorulan sorulardaki isabet derecesi büyük önem arz etmektedir. Özellikle uluslararası yapılan bu tür araştırmalarda bir başka sorun, mutlu olabilmenin kıstaslarının ve gereklerinin toplumlar arasında farklılıklar göstermesidir. Bireyden bireye bile farklılık gösteren bu tür değerler ve kıstasların ülkeler arasında farklılık göstermesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla aynı sorularla sorgulanacak mutluluk kavramı her yerde doğru sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. İşte bu yüzden, açıklanan sıralamalarda önemli farklılıklar görülmektedir.

Bu noktadan çıkışla ülkemize özgü, toplumumuzun mutluluk değerlerini ve kıstaslarını saptayabilecek, saptanan değer ve kıstaslara göre yapılacak alan araştırması sonuçlarının analizinde daha gerçekçi bulgulara ulaşılacaktır.

Dünyadaki gelişmeler ışığında Türkiye'de TÜİK (DİE)'in, alan araştırmasını 2003 yılında yaptığı ve sonuçlarını 2004 Nisan ayında yayınladığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması, ülkemizde mutluluk üzerine yapılmış ilk kapsamlı ve etkin araştırmadır. Bu araştırmanın temel amacı Türkiye'deki bireylerin genel mutluluk düzeyine ilişkin algısını, yaşamdan ve kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti ölçmek ve bunların dönemler boyunca takibini yapmaktır. Türkiye çapında 6714 bireyle yüzyüze anket uygulanarak yapılan bu araştırma, kapsadığı örneklem ve içerik açısından uluslararası örnek uygulamalar düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Ancak TÜİK (DİE)'in yaptığı bu araştırmanın özü subjektif mutluluğa dayanmaktadır. Bu araştırmada dünya uygulamalarıyla ilgili bir karşılaştırmaya yer verilmemiştir. Araştırma sonuçlarında yoksulluk oranına göre, daha fazla oranda mutlu olarak tanımlanan bireylerin varlığı ve gelir ile mutluluk arasındaki ilişki tam olarak açıklanamamıştır. Dolayısıyla kamuoyunda araştırma sonuçları yoksulluk oranıyla karşılaştırılmış ve birtakım eleştirilere tabi tutulmuştur. Araştırmada halkın büyük bir kısmının mutlu olarak çıkması,

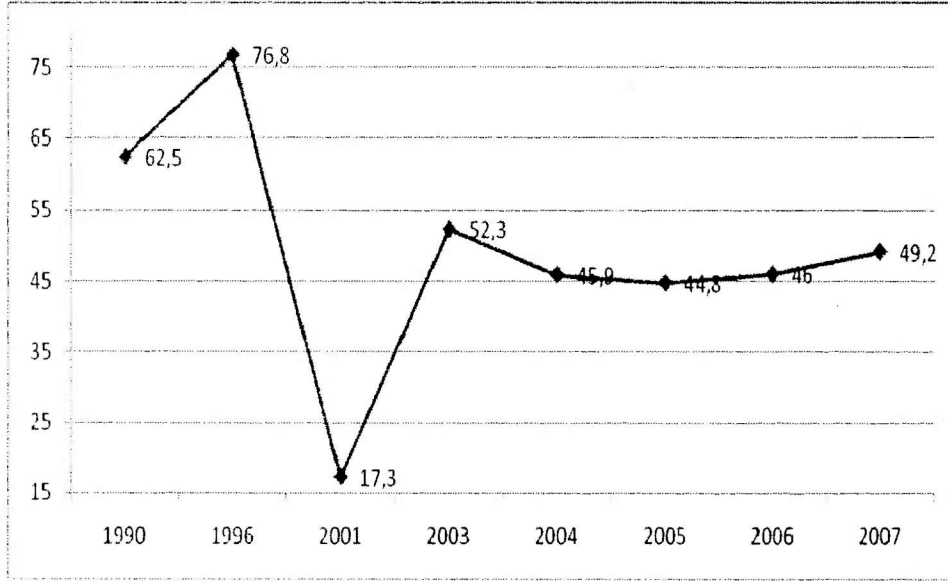
bazı kesimlerce dini duyguların etkinliğiyle açıklanmış (mutluluk-şükür ilişkisi) ve gerçek anlamda mutluluk verilerine ulaşılmadığı savunulmuştur. Araştırmada dini duyarlılıkla ilgili soruların yetersizliği bu tür tartışmaların ana kaynağı olmuştur. Araştırmanın saha uygulamasında resmi görevlilerin yer almasının, anketi cevaplayan bireylerin samimiyetini etkileyebileceği endişesi bir başka eleştiri konusu olmuştur.

Tablo 2. Genel Mutluluk Düzeyi, Türkiye (2003-2007) (%)

	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam					
Çok mutlu	12	9,3	9,1	8,8	8,7
Mutlu	47,6	48,7	48,5	49,1	51,5
Orta	33,2	29,8	29,5	30,3	28,8
Mutsuz	5,6	9,5	9,9	9,1	8,8
Çok mutsuz	1,7	2,6	2,9	2,8	2,2
Kadın					
Çok mutlu	11,6	10,2	10,3	9,9	9,8
Mutlu	49,4	51,3	50,2	50,5	52,3
Orta	32,2	27,6	28,1	28,5	27,3
Mutsuz	5	8,4	8,6	7,9	8,4
Çok mutsuz	1,8	2,5	2,8	3,1	2,2
Erkek					
Çok mutlu	12,4	8,4	8	7,6	7,6
Mutlu	45,7	46,1	46,8	47,6	50,6
Orta	34,1	32	30,9	32,1	30,3
Mutsuz	6,2	10,7	11,3	10,2	9,3
Çok mutsuz	1,5	2,7	3	2,5	2,2

Kaynak: TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007.

2003 yılında genel mutluluk düzeyini mutlu olarak belirtenlerin oranı %59,6 iken, bu oran ilerleyen yıllarda azalmış fakat 2007 yılında %60,2'ye yükselmiştir. Ancak genel mutluluk düzeyinin mutsuz olarak belirtenlerin oranı 2003 yılında %7,3 iken, 2007 yılında bu oran %11'e yükselmiştir. Dolayısıyla genel mutluluk düzeyinde 0,6 puanlık pozitif artış, 3,7 puanlık negatif artış sözkonusudur. 2003-2007 yılları, arasındaki net değişim ise -3,1'dir.

Grafik 1. Net Mutluluk Düzeyi, Türkiye (1990-2007)

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması ve TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmalarından derlenerek hesaplanmıştır. (<http://www.worldvaluessurvey.org/>)

Grafik 1'deki 1990, 1996 ve 2001 verileri Dünya Değerler Araştırması'ndan derlenmiş, 2001 sonrası verilerde ise TÜİK'in yürütmekte olduğu Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarından faydalanılmıştır. Bu verilerden mutluluk düzeyi ile ilgili pozitif ve negatif sonuçlardan yola çıkarak net mutluluk düzeyi hesaplanmıştır. Grafik incelendiğinde görülmektedirki, 1990 yılından beri en yüksek net mutluluk düzeyi 1996 yılında yaşanmış, en düşük net mutluluk düzeyi ise 2001 yılında gerçekleşmiştir. 2003 yılında 52,3 olarak yükselen net mutluluk düzeyi tekrar azalarak, 2007 yılında 49,2 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler, Türkiye (2004- 2007) (%)

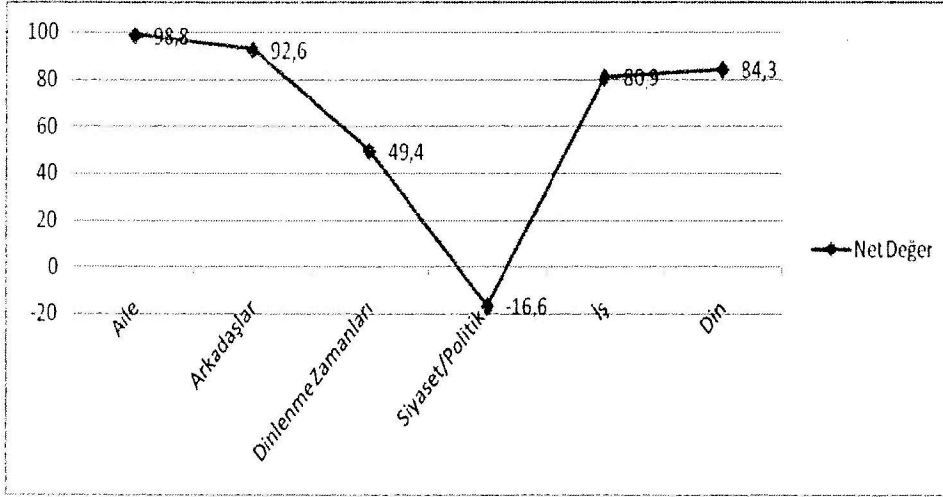
	2004		2005		2006		2007	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Sağlık	72,4	61,6	74,5	63,9	76,1	68	72,5	64,8
Sevgi	16,6	12,5	13,1	10,6	13	9,4	15,9	11
Para	4,3	8,1	4	7,8	3,5	6	4,5	8,3
Başarı	3,4	8,8	3,2	7,7	4,1	8,6	4	8,7
İş	2	6,7	3,2	6,8	1,9	5,9	1,6	4,2
Güç	0,8	1,2	0,9	1,8	-	-	-	-
Diğer	0,6	1	1	1,4	1,4	2,2	1,5	3

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007.

TÜİK'in 2003 yılından itibaren yapmaya başladığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre, bireylerin mutluluk kaynağı olan değerler arasında ilk sırada sağlık, ikinci sırada ise sevgi gelmektedir. Kadın ve erkeklerde bu iki değer aynı sıralamada yer alırken, paranın, başarının ve işin kadınlara kıyasla erkeklerde daha fazla mutluluk kaynağı olarak belirtildiği gözlenmektedir. 2007 yılı sonuçlarında ise erkeklerdeki mutluluk kaynağı olan değerler sıralaması sağlık, sevgi, başarı, para ve iş iken, kadınlarda ise bu değerler sağlık, sevgi, para, başarı ve iş olarak sıralanmıştır.

Dünya Değerler Araştırması'nın Türkiye ile ilgili sonuçlarına bakıldığında 1990-2001 yılları arasında yaşam için en önemli değerlerin aile, arkadaşlar, din, iş, dinlenme zamanları ve siyaset olarak sıralandığı görülmektedir. Grafik 2'de araştırma sonuçları pozitif ve negatif olarak değerlendirilerek net değere ulaşılmışya çalışılmıştır. Buna göre Türkiye'deki bireylerin %98,8'inin yaşamı için en önemli değer ailesi iken, siyaset ve politikanın önem değerinin negatif olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Yaşam İçin Önemli Değerler, Türkiye (1990-2001)



Kaynak: Dünya Değerler Araştırması'ndan derlenerek hesaplanmıştır. (<http://www.worldvaluessurvey.org/>)

TÜİK'in araştırmasının sonuçlarına göre bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler dikkate alındığında, ilk sırada tüm ailenin, ikinci sırada ise çocukların geldiği gözlenmektedir. Ancak kadınlarda çocukların mutluluk kaynağı olma derecesi erkeklere göre yaklaşık iki katı düzeyindedir.

Tablo 4. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler, Türkiye (2004-2007) (%)

	2004		2005		2006		2007	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Tüm Aile	64,8	74,4	63	73,4	60	74,8	63,5	75,7
Çocuklar	18,1	8,2	19	8,6	20,2	7,6	16,6	7,4
Eş	9,1	7,2	10,6	8	10,9	7,8	11,6	7
Anne/Baba	2,7	3,6	3	3,2	3,7	3,9	3	4,2
Kendisi	1,7	2,3	1,1	2,3	1,3	1,7	2	2,3
Torunlar	2	1,6	1,7	1,6	1,7	1,3	1,9	1,3
Arkadaşlar	0,9	1,4	0,9	1,8	1,2	2	0,6	1,3
Diğer	0,4	1,1	0,4	0,8	1	1	0,8	0,8

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007

Yaş grupları açısından mutluluk düzeyi incelendiğinde görülmektedirki; 18-35 yaş grubundakiler arasında 2003 yılında mutsuz olanların oranı yaklaşık %7 iken, 2007 yılında bu oran %10'u geçmiştir. 55 ve üstü yaş grubunda bulunan kişiler arasında ise 2003 yılında mutsuz olanlar yaklaşık %7,5'lik paya sahip iken, 2007 yılında bu oran yaklaşık %12'ye kadar yükselmiştir. Ancak bu oranlara karşın genel olarak mutluluk düzeyinde 2003 yılına kıyasla 2007 yılında bir yükselme söz konusudur.

Tablo 5. Yaş Grubuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye (2003-2007) (%)

		Yaş grubu					
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
2003							
	Mutlu	57,1	59,9	61,4	60,5	59,8	57,6
	Orta	35,1	33,9	30,0	33,0	32,9	34,7
	Mutsuz	7,8	6,1	8,6	6,4	7,3	7,8
2004							
	Mutlu	60,9	56,8	57,5	57,4	56,6	60,5
	Orta	27,9	31,4	30,6	30,4	28,1	27,4
	Mutsuz	11,2	11,9	11,9	12,2	15,3	12,1
2005							
	Mutlu	62,4	55,6	54,3	56,6	61,7	59,6
	Orta	26,5	31,6	31,2	30,3	26,0	27,7
	Mutsuz	11,1	12,8	14,5	13,1	12,3	12,7
2006							
	Mutlu	62,0	57,3	56,0	55,9	58,9	57,9
	Orta	27,2	31,3	30,4	32,8	30,4	28,3
	Mutsuz	10,8	11,4	13,6	11,4	10,7	13,8
2007							
	Mutlu	65,6	61,4	56,2	57,2	61,7	60,0
	Orta	23,7	28,7	31,8	32,2	27,5	26,2
	Mutsuz	10,7	10,0	12,0	10,5	10,9	13,8

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007

Öğrenim durumuna göre üniversite mezunları arasında mutluluk düzeyi 2007 yılına gelindiğinde, 2003 yılına göre azalmış, herhangi bir eğitimi almamış bireylerde ise artmıştır.

Tablo 6. Öğrenim Durumuna Göre Mutluluk Düzeyi, Türkiye (2003-2007) (%)

Yıllar		Okur yazar değil	Okur yazar hiç okula gitmeyen-okul bitirmeyen	İlkokul/ ilköğretim terk	İlkokul mezunu	İlköğretim + Ortaokul mezunu	Lise/ dengi mezunu	Üniversite/ Yüksek okul mezunu
2003								
	Mutlu	52,3	63	49	59,1	61,9	64	65,8
	Orta	36,5	30,6	41,7	33,4	32,9	30,8	28,6
	Mutsuz	11,2	6,4	9,3	7,5	5,2	5,2	5,6
2004								
	Mutlu	53,5	56,6	-	57,7	58,3	58,2	66,8
	Orta	26,7	27,8	-	30,7	31,3	31,4	25,6
	Mutsuz	19,9	15,6	-	11,6	10,4	10,4	7,7
2005								
	Mutlu	53,9	54,4	-	57,7	55,2	61,5	64
	Orta	27,3	28,8	-	30,7	31,8	29,6	26,2
	Mutsuz	18,8	16,9	-	11,6	13,1	8,9	9,8
2006								
	Mutlu	55,6	54	-	57,5	53,9	59,3	68,4
	Orta	26,8	29,9	-	30,7	34,1	31,3	26,3
	Mutsuz	17,6	16,1	-	11,9	12,1	9,4	5,4
2007								
	Mutlu	58,2	57,1	-	59,3	61,6	62,8	61,9
	Orta	26,6	25,1	-	29,6	27,7	29	30,8
	Mutsuz	15,2	17,8	-	11,1	10,7	8,2	7,4

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2003-2004-2005-2006-2007

SONUÇ

Mutluluk temalı araştırmaların daha etkin sonuçlandırılması için kavram karışıklığının önüne geçmek gereklidir. Mutluluk, memnuniyet, yaşam kalitesi gibi kavramların tartışılması ve açıkça tanımlanması, mutluluğu ve memnuniyeti belirleyen objektif ve subjektif değişkenlerin tespiti oldukça önemlidir. Mutluluk ve yaşamdan memnuniyet kişiden kişiye, bölgeden bölgeye değişen ve ölçülmesi zor olan değerlerdir. Dolayısıyla bir bireyin mutlu ya da yaşamdan memnun olup olmadığını, o bireyi mutlu ya da yaşamdan memnun kılacak değerlerinin gerçekleşme düzeyi belirleyecektir.

Uluslararası literatür incelendiğinde, mutluluk araştırmalarında gelir düzeyi düşük olan bireylerin, yüksek gelir düzeyine sahip olanlara göre daha mutlu olduğu ileri sürülmüştür. Aynı şekilde ülkeler arası yapılan mutluluk sıralamalarında da bu duruma benzer bir şekilde, milli geliri düşük olan bazı ülkelerin yüksek milli gelire sahip ülkelere kıyasla daha ön sıralarda yer aldığına rastlanmaktadır. Gelir ile mutluluk arasındaki ilişkinin tespiti elbetteki

sadece bu iki faktöre bağlı değildir. Dolayısıyla bu alanda yapılacak analizlerde mutluluğu etkileyen diğer faktörlerin de gelire birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gereklidir.

Bir toplumun mutlu ve memnun olmasının temelinde kamusal uygulamaların yeri gözardı edilmemesi gereken bir noktadır. Bu alanda yapılacak araştırmaların toplumsal katkısı; kamusal hizmetlerden toplumun memnuniyetini etkin bir şekilde ölçüp, toplumsal refahı artırıcı politikaların uygulanmasının teşvik edilmesidir. Bireyleri mutlu eden faktörlerin doğru ve kapsamlı bir şekilde tesbit edilmesi, kamusal harcamaların toplumsal mutluluğu artırıcı alanlara yönlendirilmesini temin edebilir. Böylece devletin en önemli amacı olan vatandaşlarının mutlu ve memnun olmasının sağlanmasında atılacak adımların daha etkin ve gerçekçi bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bentham, J.; (1996) **An Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Ed. F. Rosen, Oxford University Press.
- Chow, H.P.H. (2005), "Life Satisfaction among University Students in a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis", *Social Indicators Research*, 70, 139-150.
- Copleston, F.; (2000) **Yararcılık ve Pragmatizm**, Felsefe Tarihi - Çağdaş Felsefe, Cilt 8, Bölüm a, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Diener, E.F. Ed.; (1999-2006) **An Interdisciplinary Periodical on Subjective Well-being**, *Journal of Happiness Studies*.
- Diener, Ed., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. E. (1999) **Subjective Well-being: Three Decades of Progress**, *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Dockery, A.M. (2003), "Happiness, Life Satisfaction and the Role of Work: Evidence from Two Australian Surveys", Paper Presented at 10th National Conference on Unemployment, 10 - 12 December 2003, Newcastle, UK.
http://www.melbourneinstitute.com/hilda/Biblio/wp/Dockery_11.pdf.
- Easterlin R.; (1974) "Does Economic Growth Improve the Human Lot?" in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press, Inc., pp.89-125.
- Eckerman, L.; (2006) **Money Really doesn't Buy Happiness, Study Finds**, <http://psychcentral.com/blog/archives/2006/02/17/money-really-doesnt-buy-happiness-study-finds/>.

- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, (2005) **First European Quality of Live Survey**, Ed. Petra Böhnke, Published European Foundation.
- Evans, D.; (2002) **Emotion: The Science of Sentiment**, Published Oxford University Press.
- Falk, A., Knell, M.; (2004) **Choosing the Joneses: Endogenous Goals and Reference Standards**, CEPR Discussion Paper No. 4459.
- Gilman, R., Huebner, E.S. ve J.E. Laughlin (2000), "A First Study of the Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale with Adolescents", *Social Indicators Research*, 52, 135-160.
- Inglehart, R.F.; Foa, R.; Peterson, C.; Welzel, C.; (2008) **Development, Freedom, and Happiness: A Global Perspective**, *Perspectives on Psychological Science*, Blackwell Publishing.
- Kahneman, D., Diener, E., & Schwarz, N., eds. (1999) **Wellbeing: The Foundations of Hedonic Psychology**, Russell Sage Foundation, New York.
- Lykken, D.T.; (1999) **Happiness: What Studies on Twins Show Us About Nature, Nurture, and the Happiness Set Point**, Published Golden Books.
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D.; (2004) **Pursuing Happiness: The Architecture of Sustainable Change**, To appear in *Review of General Psychology*.
- New Economics Foundation, (2006) **The European Happy Planet Index**, Ed. Mary Murphy, Published NEF.
- New Economics Foundation, (2006) **The Happy Planet Index**, Ed. Mary Murphy, Published NEF.
- Peterson, C., Park, N. ve M.E.P. Seligman (2005), "Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life versus the Empty Life", *Journal of Happiness Studies*, 6, 25-41.
- Seligman, M.; (2002) **Authentic Happiness**, Published Simon and Schuster.
- Stevenson, B. and Wolfers, J.; (2008) **Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox**, *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring 2008.
- Ura, K. Galay, K. (Ed.); (2004) **Gross National Happiness and Development** (Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness), Published by The Centre for Bhutan Studies.
- Veenhoven, R. (1996), "The Study of Life Satisfaction" (Ed.: W.E. Saris, R.Veenhoven, A.C. Scherpenzeel ve B.A. Bunting), *Comparative Study of Satisfaction with Life in Europ.*, Eötvös University Pres.
- White, A. (2007) **A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge To Positive Psychology?**, *Psychtalk* 56, 17-20.

World Database of Happiness Papers and Book List,
<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>, <http://www1.eur.nl/fsw/happiness/>

World Values Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/>.

<http://www.grossinternationalhappiness.org/index.html>.